

Idrottsanläggning i norra Spångadalen

Kulturmiljöanalys och konsekvensbedömning
inför detaljplan

KMV forum

2021-01-18

Idrottsanläggning i norra Spångadalen,
Kulturmiljöanalys och konsekvensbedömning inför detaljplan
Dokumentdatum: 2021-01-18
Beställare: Ekologigruppen
Framställt av: KMV forum AB
Författare: Jenny Göthberg och Lisa Sarban, KMV forum
Interngranskare: Emy Lanemo, KMV forum
Foto: KMV forum om inget annat anges
Bild framsida: KMV forum

KMV forum.

Innehåll

1. Inledning	5
Bakgrund.....	5
Planförslaget/planarbetet.....	5
Uppdraget	5
Medverkande	5
Metodik.....	5
2. Förutsättningar	7
Omfattning och avgränsning	7
Gällande planer	7
Lagskydd	7
Tidigare kunskapsunderlag, ställningstaganden och riktlinjer	8
3. Historik	10
Järvaområdet	10
Den historiska utvecklingen inom planområdet.....	13
4. Karaktärsanalys	15
Spångadalen.....	15
5. Kulturmiljöanalys	20
Det äldre jordbrukssamhället.....	20
Modernismens stadsbyggande	20
6. Kulturhistorisk värdering	22
7. Känslighets- och tålighetsanalys	24
8. Övergripande konsekvensanalys	25
Planförslaget.....	25
Konsekvenser för förslaget.....	25
9. Rekommendationer	27
10. Källförteckning	28

Planområdet i Spångadalen med skivhusen i Rinkeby som reser sig över dalgången.

1. Inledning

Bakgrund och syfte

Stockholms stad arbetar med en detaljplan för ny idrottsanläggning i Norra Spångadalen (start-PM Dnr 2020-06526). Planområdet ligger inom fastigheten Akalla 4:1, mellan Tensta och Rinkeby och gränsar till väg E 18 och Järva friområde i norr. Då kulturlandskapet i norra Spångadalen har höga kulturhistoriska värden och är känsligt för förändring har Stadsutvecklingsenheten i Stockholms stad förordat att en kulturmiljöanalys med följande konsekvensbedömning tas fram för att undersöka hur de planerade åtgärderna påverkar kulturmiljön.

Syftet med utredningen har varit att beskriva de antikvariska konsekvenserna av placeringen av en ny idrottsplats enligt föreslagna alternativ med hänsyn till befintliga kulturmiljövärden samt att ge förslag till en hantering av befintliga värden.

Planförslaget/Planarbetet

Syftet med detaljplanen är att planlägga för en ny anläggning för idrottsändamål i norra Spångadalen. Anläggningen ska bland annat inrymma en cricketplan, en multifunktionell bollplan som kan användas för fotboll, softball och baseball, ett servicehus och parkering. Idrottsanläggningen ska anpassas till områdets karaktär och målet är att Spångadalen fortsatt ska upplevas som ett öppet och tillgängligt rekreationsområde. Syftet med detaljplanen är vidare att skapa en plats för möten och tillföra funktioner som saknas i området.

Planförslaget ska utgå från de behov som finns av idrottsplaner och ett alternativ till ovan nämnda förslag är att istället anlägga två cricketplaner vilket kommer utredas vidare under planprocessen.

Uppdraget

KMV forum har på uppdrag av Ekologigruppen tagit fram föreliggande kulturarvsanalys och konsekvensanalys som beskriver områdets förutsättningar ur kulturmiljöperspektiv och

planförslagets konsekvenser för kulturmiljön. Rapporten beskriver planområdets kulturhistoriska värden, dess känslighet och tålighet, konsekvenser av de föreslagna planalternativen samt rekommendationer.

Arbetet har utförts dec 2020 - jan 2021.

Medverkande

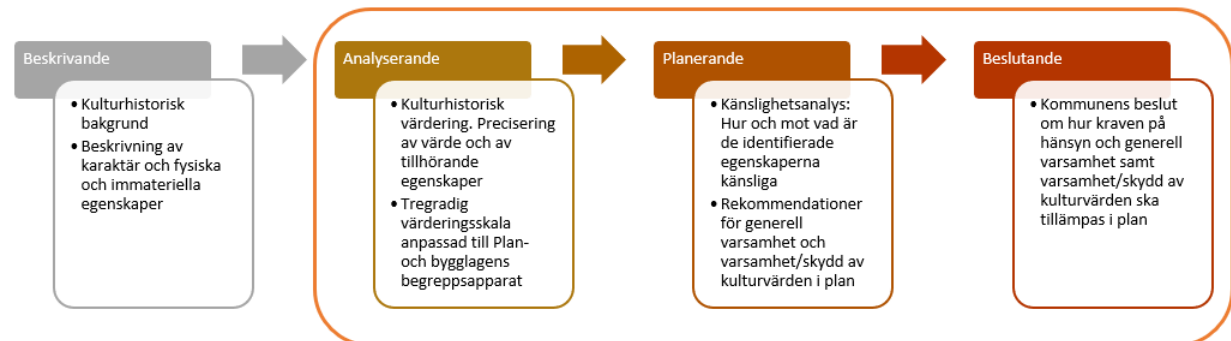
Beställare av arbetet har varit Stockholms stad via Ekologigruppen genom miljövetare John Hagenby. Arbetet har genomförts av KMV forum genom Jenny Göthberg, kulturgeograf med inriktning mot historiska landskap och grönt kulturarv (uppdragsansvarig) och Lisa Sarban, bebyggelseantikvarie med inriktning samhällsplanering. Rapporten har granskats av Emy Lanemo, kulturmiljövetare med inriktning mot samhällsplanering.

Metodik

Metodiken utgår från Riksantikvarieämbetets Plattform för kulturhistorisk värdering och urval samt Boverkets digitala vägledning Tema Kulturvärden. Utgångspunkten är att värde-

ring och urval av värdefulla kulturmiljöer och kulturhistoriska särdrag beskrivs och motiveras på ett genomskiktligt vis. Värderingen tas fram i en stegvis process där analysens fyra olika moment - Beskrivande/Analyserande/Planerande/Beslutande - hålls väl avskilda från varandra i syfte att låta processen och motiven till värdering och rekommendationer genomsyras av genomskiktighet.

Enligt Plan- och bygglagen ska bebyggelse och byggnadsverk utformas på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till stads- och landskapsbilden samt natur och kulturvärdena på platsen, och särskilda historiska och kulturhistoriska värden ska skyddas. Hänsyn och allmän varsamhet kan uppnås genom planens och tillkommande bebyggelses eller anläggningars utformning, och varsamhet och skydd av identifierade kulturhistoriska värden kan särskilt regleras genom planbestämmelser. De karaktärsdrag, rumsligheter, arkitektoniska formspråk och byggnadsdelar som bedöms vara värdebärande egenskaper för det kulturhistoriska värdet, och som därför bör omfattas av särskild varsamhet eller skydd, beskrivs och ligger till grund för känslighetsanalys och rekommendationer.

Processen för värdering och urval anpassas efter PBL:s styrmedel och begreppsapparat

Kulturmiljö och kulturhistoriskt värde

Med kulturmiljö menas av människan påverkade spår i landskapet från historiska skeenden och processer som lett fram till dagens landskap. Människors förutsättningar, verksamheter, estetiska ideal, tekniska förutsättningar och livsmönster under olika tider kan följas i bebyggelsekultur och landskaps fysiska strukturer, samband och rörelsemönster. Det kan gälla allt från enskilda objekt till större sammanhängande landskapsavsnitt eller bebyggelsemiljöer, och tidsmässigt spänna från förhistoriska lämningar till dagens bebyggelsemönster.

Med kulturhistoriskt värde menas de "möjligheter materiella och immateriella företeelser kan ge vad gäller att inhämta och förmedla kunskaper om och förståelse av olika skeenden och sammanhang – samt därigenom människor livsvillkor i skilda tider, inklusive de förhållanden som råder idag."

Det innebär att det kulturhistoriska värdet avgörs av hur väl en miljö, byggnad eller anläggning återspeglar ett -på lokal/regional eller nationellt plan – relevant skeende. Det kulturhistoriska värdet är beroende av de fysiska egenskaper – karaktärsdrag, samband och rumsligheter, byggnader och bebyggelse detaljer etc – som uttrycker det kulturhistoriska värdet. Det kulturhistoriska värdet kan, men behöver inte, sammanfalla med andra typer av värden som omnämns i Plan- och bygglagen, t.ex. sociala och estetiska värden.

Effekt- och konsekvensbedömning

Konsekvensbedömningen utgår ifrån vilken typ av effekter den föreslagna åtgärden får, i relation till det kulturhistoriska värdet hos området. Med effekt menas den förändring i miljön som påverkan medför. En effekt kan vara både direkt och indirekt och kan bestå i såväl en utträdning av en kulturhistoriskt värdefull lämning eller del av miljö, som förändrade samband eller en förändrad karaktär. En indirekt effekt av en åtgärd kan också vara att förutsättningarna för skötsel eller

användning på sikt förändras. Gemensamt för effekter på kulturmiljö är att de påverkar läsbarheten av miljöns kulturhistoriska värde.

2. Läge och förutsättningar

Omfattning och avgränsning

Planområdet ligger i Spångadalen, på gränsen mellan Tensta i norr och Rinkeby i söder. Spångadalen utgör en del av Järvafältet, ett landskapsavsnitt bestående av tidigare jordbruksmarker och som utgör en grön förbindelse mellan Husby och Akalla i norr, samt Tensta och Rinkeby i söder. Spångadalen behövs som rekreations- och grönområde när Rinkeby och Tensta uppfördes under 1960-talet. Planområdet utgör den norra delen av dalen, ett öppet parkstråk främst bestående av gräsytor, med inslag av trädgångar och gångbanor.

Gällande planer

Gällande detaljplan för området, Stadsplan för Spångadalen (PL 6827) anger parkändamål. I nordväst i direkt anslutning till planområdet gäller detaljplan för Lacks 2 mm (Dp 2010-04433) med användningsbestämmelse för moské med tillhörande verksamheter, inom denna detaljplan ingår även parkeringsplatser.

Lagskydd

Kulturmiljölagen

Inom planområdet finns inga kända fornlämningar, men även fornlämningar som inte är registrerade eller påträffade har automatiskt skydd av lagen och det är markägarens eller ex-platörens ansvar att meddela länsstyrelsen om man påträffar fornlämning vid markarbeten.

Fornlämningar skyddas av kulturmiljölagens kap 2. Med fornlämningar menas "lämningar efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergivna" Lämningarna ska ha tillkommit före 1850. Till varje fornlämning hör även ett fornlämningsområde, så stort som det behövs för att bevara fornlämningen samt ge den ett tillräckligt utrymme med hänsyn till dess art och betydelse. Fornlämningsområdets storlek bestäms av länsstyrelsen och varierar bland annat beroende på lämningstyp och topografi. Detta område har

Orienteringskarta med planområdet markerat i svart.

samma skydd som fornlämningen.. Det är förbjudet att utan tillstånd rubba, ta bort, gräva ut, täcka över samt genom bebyggelse, plantering eller på annat sätt ändra eller skada en fornlämning.

Övriga kulturhistoriska lämningar som är yngre än år 1850

skyddas genom Skogsvårdslagen (SvL) och genom Kulturmiljölagens portalparagraf, "det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda kulturmiljön".

Miljöbalken 7 kap 9 §

Planområdet gränsar i norr till Igelbäckens kulturresevat. Syftet med resevatet är att för framtiden bevara ett rikt kulturlandskap, som har ett stort värde för friluftslivet samt en nyckelfunktion i den regionala grönstrukturen för Stockholms biologiska mångfald. I kulturresevatet ska områdets natur- och kulturvärden skyddas och vårdas.

Plan- och Bygglagen

Plan- och bygglagen reglerar planläggningen av mark, vatten och byggande, samt avvägning mellan allmänna och enskilda intressen. Till de allmänna intressena hör kulturhistoriskt värdefull bebyggelse.

Plan- och bygglagen 2 kap 6 §

2 kap PBL reglerar de allmänna intressen som ska beaktas vid planläggning och lokalisering av bebyggelse. Enligt PBL 6 § "ska bebyggelse och byggnadsverk utformas och placeras på den avsedda marken på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till stads- och landskapsbilden, natur- och kulturvärdena på platsen och intresset av en god helhetsverkan".

Plan- och bygglagen 8 kap 13 §, förbud mot förvanskning

Enligt PBL 8 kap 13 § får en byggnad som är "särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt" inte förvanskas. Om en väsentlig egenskap går förlorad eller områdets särart/karaktär väsentligt ändras minskar det kulturhistoriska värdet vilket innebär en förvanskning. Förvanskningförbudet gäller även interiört, samt för bygglagspliktiga anläggningar, bebyggelseområden, allmänna platser och tomter - i den mån de omfattas av bestämmelser om skydd av kulturvärden i detaljplan eller områdesbestämmelser.

Plan- och bygglagens 8 kap 17 §, krav på varsamhet

Enligt PBL 8 kap 17 § ska ändring och flyttning av byggnad "utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden". Med karaktärsdrag avses till exempel byggnadsmaterial, takutformning, färgsättning, form samt byggnadens samspel med omgivningen. Varsamhetskravet gäller för all bebyggelse och även interiört.

Tidigare kunskapsunderlag, ställningstaganden och riktlinjer

Kulturhistoriska klassificeringskartan

Stadsmuseet i Stockholm har på uppdrag av Stockholm stad tagit fram en kulturhistorisk klassificeringskarta över stadens bebyggelse. Klassificeringskartan utgör ett kunskapsunderlag vid stadens arbete med bygglovhantering samt detaljplanläggning. Byggnader som är blå- och grönklassade bedöms utgöra särskilt värdefull bebyggelse vilket innebär att plan- och bygglagen 8 kap 13§ kan vara tillämplig i plan- och bygglovsprocesser.

Inom planområdet finns inga utpekade byggnader, men det gränsar till två grönmarkerade bebyggelseområden. I sydväst ligger småhusområdet Sörgården bestående av 76 vinkelbyggda radhus insmugna i slänten ned mot dalen. I öster, uppe på höjden, ligger ett område med skiv- och lamellhus väl synliga från Spångadalen. En stor del av planområdet ingår i stadsdelen Tensta, som i helhet pekats ut som kulturhistoriskt särskilt värdefull helhetsmiljö (grön linje på kartan) på grund av bebyggelsen stora byggnadshistoriska värden. I nära anslutning till planområdet ligger Spånga kyrka, som har markerats blå, den högsta klassen, på kartan. Kyrkan samt den sparade äldre gårdsbebyggelsen och ett vikingatida gravfält i anslutning, har pekats ut som en särskilt värdefull helhetsmiljö (grön linje på kartan) som ett viktigt tidsdokument med koppling till områdets äldsta historia.

Teckenförklaring till kartan

BLÅTT - Fastighet med bebyggelse av synnerligen högt kulturhistoriskt värde.

GRÖNT - Fastighet med bebyggelse som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt

GULT - Fastighet med bebyggelse av positiv betydelse för stadsbilden och/eller av visst kulturhistoriskt värde.

Utsnitt ur Stadsmuseets kulturhistoriska klassificeringskarta.

Spånga kyrka 1967.
Fotograf: Fredriksson, Göran H.
Digitala stadsmuseet

3. Historik

Järvaområdet

Förhistorisk tid

De äldsta lämningarna av mänsklig närvaro på Järvafältet är från bronsåldern, då delar av landmassan började resa sig över havet och bilda större sammanhängande öar. Igelbäcksen, som passerar genom Järvafältet norr om planområdet, var under bronsåldern en viktig segelled som kom att grundas upp under järnåldern. Under järnåldern kom området att befolkas allt mer då uppgrundningen av vattendraget medförde nya marker med goda betesmöjligheter. Ett flertal av gårdarna som etablerades på Järvafältet under järnåldern kom att behålla sina ungefärliga lägen in på 1900-talet då området avsattes för militär verksamhet vilket ledde till att utvecklingen i området avstannade och gårdarna fortsatte att brukas enligt äldre metoder. En av dessa gårdar är Eggeby gård, strax norr om planområdet. Här känner man också till namnet på en av de första invånarna, Ragnälv i Eggeby, omnämnd på en runsten strax öster om Eggeby gård.

Ett flertal runstenar finns också strax sydväst om planområdet, vid Spånga kyrka, vars äldsta delar härstammar från 1100-talet. Strax norr om kyrkan har man hittat rester från en järnåldersboplats med ett flertal härdar. Området Tensta-Rinkeby har varit fornlämningstätt och inför byggandet av förorterna grävdes flera gravfält från järnåldern ut. Idag finns inga kända fornlämningar inom planområdet men på höjden väster om planområdet har tidigare funnits flera stensättningar, vilka idag är borttagna.

Det historiska jordbrukssamhället

I historisk tid utgjorde Järvaområdet en god odlingsbygd med ett flertal stora gårdar. Landskapets organisering låg i stort sett fast från medeltiden fram till jordbrukets rationaliseringar under 1700- och 1800-talet. Marken till byarna brukades som åker och ängsmark eller som utmark, bestående av skog där boskap i regel betade fritt. Området ingår i tre socknar, Bromma socken, Solna socken och Spånga socken,

där den tidigare nämnda Spånga kyrka utgjorde sockenkyrka. De gårdar och byar som låg närmast det som idag utgör planområdet, var Eggeby, Spånga prästgård och Spånga kyrkby. Spånga prästgård, som även kallades Stridsberga, utgjordes år 1636 av ett enskilt hemman. Kyrkbyn utgjordes år 1688 av två hemman, varav ett frälsehemman och ett kronohemman. Över Eggeby saknas äldre belägg via historiska kartor men på sockenkartan över Spånga socken år 1850 finns Eggeby karterat som bestående av ett enstaka hemman. Eggeby ska under medeltiden ha varit prästgård till Spånga kyrka.

Vid jordbrukets rationaliseringar under 1700-talet och 1800-talet kom järnplogens införande, mekaniseringen av jordbruket och skiftesreformer att kraftigt förändra det äldre agrara landskapet. Nu kunde tyngre lerjordar plöjas och nästan all den tidigare ängsmarken kom att omvandlas till åker. De skiftesreformer som fick genomslag i jordbrukssamhället kring Stockholm var storskiftet och laga skiftet. Både de närliggande byarna Tensta och Rinkeby, som senare ska ha gett namn åt förorterna, ska ha skiftats under 1800-talet men inga belägg finns för att skiften genomförts i Eggeby och Spånga kyrkby.

Militärt övningsfält

1907 tog militären över Järvafältet för att använda som övningsområde. I och med detta stängdes området av för allmänheten. Under den militära perioden tillkom få byggnader i området, och då odlad mark inte var lämplig för fältövningar tillkom inte några nyodlingar. Inte heller fick den tidigare brukade jorden användas fullt ut, oftast fick bara upp till 20 procent av marken plöjas. Samtidigt förväntades gårdarna inhysa officerare i samband med övningar. Den militära närvaron medförde att utvecklingen i området stannade av och det agrara landskapet och äldre gårdarna bevarades relativt oförändrade.

Geometrisk karta över Spånga kyrka och prästgården, kallad Stridsberga, från år 1636. På kartan saknas utmarken till byn, på vilken planområdet bör ha legat

1. Spånga kyrka och Spånga by från söder 1966, utsnitt ur Gråark. 2. Miljöbild från uppförandet av skivhus i Tensta år 1969. Husen uppfördes på platsen där tidigare gården Stora Tensta legat och kvarteret fick namnet Dyvinge. Fotograf: Jonas Ferenius. 3. Soldattorpet Bussenhus i Spånga 1955. 4. Stallbyggnad Spånga by 1966. Foton från Digitala stadsmuseet.

Byggandet av förorterna

Omvandlingen av det äldre jordbrukslandskapet inleddes 1949 då delar av Järvafältet blev en del av Stockholm i och med inkorporeringen av Spånga. Stockholm hade ett stort behov av nya bostäder för den växande befolkningen och för att detta skulle kunna ske krävdes en flytt av det militära övningsområdet. Förhandlingarna drog ut på tiden och ett avtal mellan militären, Stockholm och övriga berörda kommuner kom till stånd först 1966. Arbetet med att ta fram en generalplan för området Tensta-Rinkeby påbörjades dock tidigare och antogs av kommunfullmäktige redan 1965. Planen utarbetades av Göran Sidenbladh, Igor Dergalin och Josef Stäck. 1966 påbörjades utbyggnaden av Tensta och 1971 stod båda stadsdelarna klara.

Planerna för Tensta och Rinkeby inspirerades från det nya "stadsmissiga" stadsbyggnadsidealet på kontinenten. Stadsplanerna vände sig nu bort från de tidigare funktionalistiska idéerna om hus i park och stadsplanerna kom att skilja sig på flera punkter i jämförelse med de andra stadsdelarna som var under uppbyggnad söder om stan; Bredäng, Sättra, Skärholmen och Vårberg. För Tensta och Rinkeby eftersträvades en högre exploatering med en koncentrerad placering av bebyggelsen på bekostnad av befintlig växtlighet och gröna ytor. Den lilla andelen grönyta och parker inom stadsdelarna skulle kompenseras av att större grönområden sparades i nära anslutning. Järvafältet och Spångadalen utgjorde, vid sidan av funktionen som grönkompensation, ett medvetet inslag i den övergripande stadsplaneringen för att omgärda samt åtskilja de fyra stadsdelarna runt Järvafältet. Tensta och Rinkeby planerades båda efter en modell med tre parallella "bälten" av bebyggelse, med högre hus i norr, en mellanzon och de lägsta husen i söder. De vanligaste hustyperna var skivhus, loftgångshus och lägre lamellhus. Trafiksepareringen genomfördes konsekvent i stadsdelarna, men skilde sig från de södra förorterna genom att bilvägarna här schaktades ner, medan gångvägarna gick i broar över dessa. E 18 omsluter

stadsdelarna i norr och öster och skapar en tydlig gräns mellan bebyggelsen och bevarade delarna av Järvafältet i norr.

Vid den stora omvandlingen av Tensta och Rinkeby försvann nästan all befintlig skog och växtlighet, men även gårdarna och fornlämningarna fick lämna plats för det nya. I Tensta bevarades endast en mindre gårdsanläggning vid Spånga kyrka. Den nya bebyggelsen runt kyrkomiljön fick en lägre höjd som anpassning till den befintliga bebyggelsens mer småskaliga, glesa och ålderdomliga karaktär. Vid sidan av Spånga kyrka med kyrkogård och gravkor, ingår även äldre byggnader från Spånga kyrkby, soldattorpet Bussenhus samt en personalbyggnad från 1965 i den äldre miljön. I anläggningen införlivades även ett vikingatida gravfält. På 1970-talet renoverades husen, och platsen fick en ny funktion i en nyanlagd parklek. Idag finns en 4H-gård på platsen.

Radhusområdet Sörgården, beläget strax nordöst om Spånga kyrka i slätten ned mot Spångadalen, utmärker sig som det enda småhusområdet på södra Järvafältet. Området, ritat av arkitekterna Jon Höjer och Sture Ljungqvist 1969, består av 76 stycken likformade, vinkelbyggda radhus i ett plan. Den låga höjden och fasadbehandlingen i ljus puts och röd träpanel var en medveten anpassning till Spånga kyrka samt de äldre faluröda byggnaderna i närområdet.

Radhusen i Sörgårdens fasadmaterial i ljus puts och röd träpanel är medvetet vald med hänsyn till den närliggande Spånga kyrka med äldre bebyggelse.

Den äldre bebyggelsen i Spånga by utgör idag del av parklek med 4H-verksamhet.

Den historiska utvecklingen inom planområdet

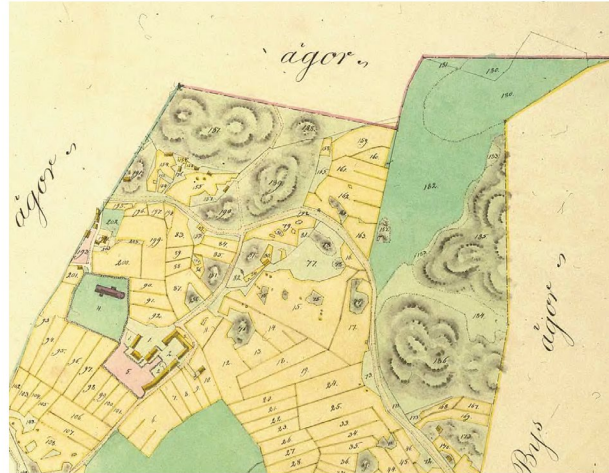
Planområdet ligger på mark som i historisk tid hört till Spånga kyrkoherdeboställe. Den har brukats som ängsmark och åkermark till kyrkoherdebostället sedan åtminstone 1800-tal, använts som övningsfält för militären under första hälften av 1900-talet och fungerat som öppet parkrum mellan förorterna Tensta och Rinkeby sedan andra hälften av 1900-talet fram till idag.

Karta över Spånga kyrkoherdeboställe år 1844

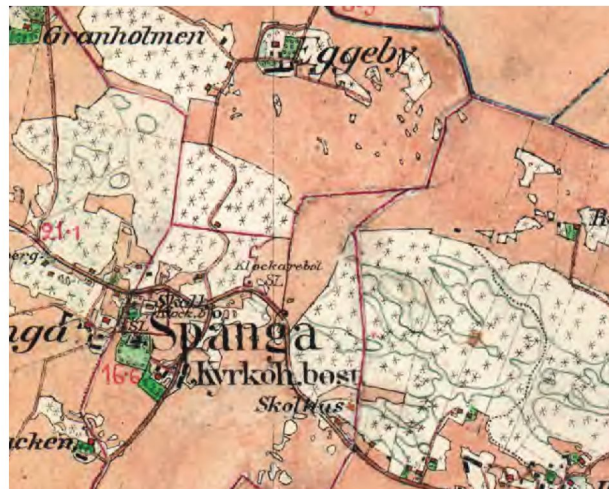
Den äldsta kartan som finns över planområdet visar att marken där planområdet ligger idag (i översta högra hörnet av kartan) används som ängsmark till Spånga kyrkoherdeboställe. Gränsen för ägora till kyrkoherdebostället går strax norr om planområdet, där istället ägora till byn Eggeby tar vid. Omgivningarna kring planområdet är idag mycket förändrade vad gäller både bebyggelse, vägstruktur och markanvändning. Kvar idag finns Spånga kyrka, samt äldre agrar bebyggelse i anslutning till kyrkan, i Spånga by, som ligger strax väster om kyrkan, utanför kartan.

Häradskartan år 1901-1906

Häradskartan från 1901-1906 visar hur det äldre jordbruks-samhället är organiserat i byar med därtill hörande åkermark vid sekelskiftet 1900. Detta agrara landskap ligger i stort sett oförändrat fram tills att området bebyggs med de nya förorterna under 1960-talet. Planområdet ligger strax söder om gränsen mellan Eggeby och Spånga kyrkoherdeboställes ägor, på mark som brukas som åker. Vid denna tid har jordbrukets rationaliseringar inneburit att nästan all den tidigare ängsmarken har försvunnit och omvandlats till åkermark. Väster och öster om denna smala sträng av åkermark, ligger två skogsbeklädda höjder. Dessa två höjder är de som sedan kommer att bebyggas till förorterna Tensta och Rinkeby.

Utsnitt ur karta över Spånga kyrkoherdeboställe, från år 1844. (Källa: Lantmäteriet historiska kartor)

Utsnitt ur Häradskartan 1901-1906 (Källa Lantmäteriet historiska kartor)

Ekonomiska kartan år 1951

Sedan militären tagit över Järvafältet som övningsområde år 1907 stängdes området av för allmänheten. På planområdet och dess nära omgivningar bedrevs fältövningar och den militära närvaron i området innebar att utvecklingen i området stannade av och det agrara landskapet och äldre gårdarna bevarades relativt oförändrade. Kartan från 1951 visar perioden då området användes som militärt övningsfält. Planområdet ligger strax söder om den på kartan markerade skjutbanan, inom det gula området som betecknas som åker.

Utsnitt ur Ekonomiska kartan från år 1951 (Källa Lantmäteriet Historiska kartor)

Ekonomiska kartan år 1981

Ekonomiska kartan från 1981 visar de två förorterna Tensta och Rinkeby som uppförts under 1960-talet. Mellan dessa passerar Spångadalen, utformat som ett grönstråk med gångvägar. Byggandet av förorterna medförde att den äldre vägstrukturen i området till stor del försvann och ersattes med nya vägar, bland annat den vägbro som sammanbinder Tensta och Rinkeby i norr, och som passerar strax norr om planområdet. Förorterna utformades med tät bebyggelse som kompenseras med större grönområden i nära anslutning, som också åtskilde och omgärdade stadsdelarna.

Utsnitt från Ekonomiska kartan från År 1981, sammanfogat. (Källa: Lantmäteriet)

4. Karaktärsanalys

Spångadalen

Spångadalen i nordvästra Stockholm utgör en grön kil mellan stadsdelarna Tensta i väster och Rinkeby i öster. Dalgången sträcker sig mellan Bromsten i söder och vidare norrut där det ansluter till Järvafältet i höjd med Hjulstavägen, som leds via en bro över dalgången. Spångadalen utgör, liksom resten av Järvafältet, en rest av ett äldre agrart odlingslandskap som sparades medvetet i och med uppförandet av Järvastadsdelarna under 1960- och 70-talen. Bebyggelsen i Tensta och Rinkeby uppfördes till stor del på de skogbeklädda höjderna, medan Spångadalen sparades som ett större rekreations- och parkområde i mitten. Den norra delen av dalen karaktäriseras idag av en stor öppen gräsyta som sluttar uppåt mot skogspartierna i öster och väster. Genom grönstråket löper ett antal medvetet anlagda asfalterade gångbanor, samt även några spontant tillkomna stigar. I landskapet ingår även några trädgångar som utgjort åkerholmar i det tidigare odlingslandskapet. I den svagt kuperade terrängen finns även något enstaka inslag av berg i dagen.

Norrut löper Hjulstavägens brospann i blickfånget och under denna, i förlängningen, framträder Järvafältets skogs- och odlingslandskap. De långa utblickar bidrar till att områdena upplevs som sammanlänkande. I öster, uppe på höjden, reser sig Rinkebys skivhus över dalgången. Längs dalgångens västra del ligger radhusområdet Sörgården insmuget i terrängen. De låga husen, som avseende fasadmateriell anpassats till den anslutande kyrkomiljön, är nätt och jämnt synliga från den nordligaste delen av dalen.

Själva planområdet utgörs av en gräsbeklädd grönyta i dalgångens nordvästra utkant och avgränsas i norr av Hjulstavägens bro och i nordväst av de skogbeklädda slänterna upp mot bebyggelsen i Tensta. I söder skär plangränsen genom den gräsbeklädda dalgången, och i sydost följer gränsen den asfalterade gångvägen norrut för att sedan även innefatta delar av gräsmattan öster om vägen.

Strax söder om planområdet smalnar dalgången av och marknivån höjer sig något i anslutning till en äldre, trädbeklädd åkerholme som utgör en visuell begränsning mot de södra delarna av Spångadalen. Gångvägar löper på ömse sidor om trädningen, en leder in i radhusområdet i väster, och den andra leder söderut i dalgången.

I Spångadalens södra del öppnar landskapet upp, och sluttar svagt söderut. I dalgången ligger en låg förskoleanläggning och bebyggelsen i öst och väst trappas av söderöver mot den södra delen av Spångadalen och Bromsten. I Tensta i öst skymtar Spånga kyrka i fonden av en allékantad gångväg.

Belysningsarmatur karaktäristisk för gångvägarna i Spångadalen.

1. Vy mot sydöst, en sparad trädunge till höger i bil. 2. Vy norrut mot Järvafältet med Hjulstavägens vägbro i fonden. 3. Rinkebys skivhus reser sig över dalgången. 4. Vy från skivhusområdet i Rinkeby västerut mot planområdet i Spångadalen.

1. Sörgårdens radhusområde ligger terränganpassat, insmuget i dalgångens västra slänt. 2. Vy norrut från den området söder om planområdet. I bildens mitt en sparad åkerholme. 3. Vy söderi från mot planområdet. Till höger en sparad åkerholme med träd. 4. En allékantad gångväg löper väster ut mot Spånga kyrka. Till höger i bild Sörgårdens radhusområde.

Asfalterad gångväg leder vidare mot Spångadalens södra del. Till höger i bild en förskola.

Kartan visar områdets karaktär som grönstråk mellan två bebyggelseområden, med tydliggjorda bebyggelsefronter, träd, vägbroar och gångvägar.

Kartan visar planområdets relation till omgivningarna genom historiska och gestaltningsmässiga samband. Rosa pil avser visuella och/eller funktionella samband kopplade till det historiska jordbruks-samhället. Grön pil avser visuella och funktionella samband kopplade till 1960-talets stadsplanering.

5. Kulturmiljöanalys

De avläsbara fysiska uttrycken inom planområdet ingår huvudsakligen i två kulturhistoriska sammanhang. Nedan beskrivs två berättelser som påverkat planområdet med dess historia, och som fortfarande går att läsa av i dagens miljö.

Det äldre jordbrukssamhället

I historisk tid utgjorde Järvaområdet en god odlingsbygd med ett flertal stora gårdar, varav bland andra Eggeby ska ha haft samma ungefärliga läge sedan järnåldern. Byarnas organisering i av ägor i åker, äng och utmark låg i stort sett fast från medeltiden fram till jordbrukets rationaliseringar under 1700- och 1800-talet då mekanisering ledde till att större områden med åkermark togs i bruk och byarnas ägor i många fall skiftades om. Marken till byarna brukades som åker och ängsmark eller som utmark, bestående av skog där boskap i regel betade fritt. Den norra delen av spångadalen har i historisk tid tillhört Spånga kyrkoherdeboställe och har brukats som äng under åtminstone 1800-tal för att sedan brukas som åkermark vid sekelskiftet 1900.

Spånga kyrka med prästgård och den intilliggande kyrkbyn har utgjort en viktig plats sedan åtminstone 1100-tal varifrån kyrkans äldsta delar härstammar, men är omgiven av fornlämningar som visar på en användning av platsen som sträcker sig mycket längre bakåt i tiden. Det äldre odlingslandskapet är delvis fortsatt avläsbart genom den öppna, gröna böljande dalgången.

Uttryck för berättelsen

- Den äldre organiseringen i landskapet är fortfarande delvis avläsbar genom utformningen av bostadsområdet med bebyggelse på höjderna i landskapet och bevarade grönstråk däremellan, mark som tidigare fungerat som jordbruksmark. Den öppna böljande marken i dalgången har, trots avsaknad av tydliga spår av den äldre markanvändningen, fortfarande vissa bevarade element såsom åkerholmar och röjningssten i anslutning.

- Spångadalen ansluter till Järvafältet norrut via den öppna marken med gångstråk under vägbron där E18 passerar. På Järvafältet är de agrara uttrycken än tydligare, med bevarade äldre gårdar och uttrycken för berättelsen om det äldre jordbrukssamhället i Spångadalen förstärks genom dess koppling till Järvafältet. Här utgör vyer en viktig komponent, men också möjligheten att passera obehindrat mellan de två områdena.
- Även närheten mellan Spångadalen och den äldre bebyggelsen vid Spånga kyrka strax sydväst om planområdet utgör ett viktigt historiskt samband där uttrycken hos platserna förstärker varandra och ökar läsbarheten.

Modernismens stadsbyggnad

För att komma tillrätta med den stora bostadsbristen i Stockholm presenterade den socialdemokratiska regeringen 1962 den så kallade "Järvabomben". Målsättningen var att Järvafältet, som under 1900-talets första hälft använts som övningsområdet för Stockholms garnison, skulle byggas ut med bostäder för 160 000 människor. Efter långa förhandlingar lyckades Stockholm 1966 få till ett avtal med militären angående flytt av övningsområdet och utbyggnaden av de södra stadsdelarna Tensta och Rinkeby kunde påbörjas.

Planerna för Tensta och Rinkeby vände sig mot de tidigare funktionalistiska idéerna om "hus i park" och hämtade istället inspiration från det nya "stadsmässiga" stadsbyggnadsidealet på kontinenten. Nu eftersträvades en högre exploatering, vilket ledde till en mindre andel sparad grönyta för lek och rekreation. I gengäld sparade man de större sammanhängande grönområdena som omgärdade stadsdelarna för dessa ändamål. Bebyggelsen placerades på två skogsbeklädda höjder på var sida om Spångadalen. På grund av den höga exploateringsgraden kom det mesta av den äldre bebyggelsen att rivras, och de flesta fornlämningarna att grävas ut. I Tensta sparades dock ett område med äldre byggnader kring

Spånga kyrka. Den nya bebyggelsen uppfördes grupperad i tre parallella bälten i öst-västlig riktning. De högsta husen placerades i höjdläge längst i norr med utsikt över Järvafältets öppna landskap. För att få till en anpassad övergång till dalgången i söder lades här ett bälte med längre bebyggelse. Med denna indelning av hushöjder avsåg man att understryka landskapets terräng. Mötet mellan de höga skivhusen uppe på höjden i Rinkeby, och den lågt belägna Spångadalen är ett tydligt uttryck för detta stadsbyggnadsideal.

Uttryck för berättelsen

- Spångadalen som medvetet sparad och delvis gestaltad grönyta mellan Tensta och Rinkeby med syfte att användas för lek och rekreation för boende.
- Relationen med öppna vyer mellan grönstråket Spångadalen och den närliggande bebyggelsen i Sörgården i Tensta är ett medvetet arkitektoniskt samband som utgör ett uttryck för tidens planeringsideal.
- Relationen med öppna vyer mellan grönstråket Spångadalen och de högt belägna skivhusen i Rinkeby är ett medvetet arkitektoniskt samband som utgör ett uttryck för tidens planeringsideal.
- Planerade, asfalterade gångar med tidstypiska belysningsarmaturer

De högt belägna skivhusen i Rinkeby förstärker upplevelsen av de ursprungliga höjdskillnaderna mellan skogsbeklädda höjder och lågt belägen jordbruksmark.

6. Kulturhistorisk värdering

Värderingen utgår från en tregradig skala:

Område med höga kulturhistoriska värden

Området som helhet bedöms ha höga kulturhistoriska värden i form av bebyggelse, landskap och grönstruktur. Det rör sig om särskilt representativa miljöer som berättar om en viss historisk funktion eller förlopp. Miljöerna är välbevarade och ingår i ett tydligt sammanhang med hög läsbarhet.

Område med kulturhistoriska värden

Området som helhet bedöms ha kulturhistoriska värden i form av bebyggelse, landskap och grönstruktur. Det rör sig om representativa, relativt välbevarade miljöer som berättar om en viss historisk funktion eller förlopp. Miljöerna är mer eller mindre vanligt förekommande men viktiga för den historiska läsbarheten.

Områden med begränsade kulturhistoriska värden

Området som helhet bedöms ha begränsade kulturhistoriska värden i form av bebyggelse, landskap och grönstruktur. Vanligt förekommande miljöer där sammanhangen är otydliga och graden av historisk läsbarhet låg.

Värdering av planområdet

Planområdet bedöms som helhet vara ett område med kulturhistoriska värden. På grund av planområdets begränsade storlek är de relationer och samband det har till den närliggande omgivningen avgörande för bedömningen. Det kulturhistoriska värdet hos planområdet är därför bedömt utifrån planområdets relation till dess omgivning där de avläsbara uttrycken förstärker varandra och där planområdet utgör en viktig del för att geografiskt sammanlänka närliggande områden med höga kulturhistoriska värden.

Motivering till värderingen

Planområdet utgör en del av grönstråket genom Spångadalen där dels vissa äldre agrara strukturer, men framför

allt 1960-talets planeringsideal är avläsbara. Planeringen av området med bebyggelse på höjderna i landskapet och bevarad öppen mark i dalgången har delvis bevarat förståelsen för den äldre markanvändningen vad gäller uppdelning i åkermark och skog. Stadsbyggnadsidealet att bygga höga hus på höjderna och på så vis förstärka de ursprungliga terrängförhållandena, uttrycks särskilt tydlig genom de höga lamellhusen i Rinkeby, som vetter mot dalgången. Området ger även uttryck för 1960-talets gestaltningsmässiga ideal där de tätbebyggda nya förorterna Tensta och Rinkeby planerades omgärdade samt sinsemellan avskilda genom gröna stråk. Dessa uttryck samspelar och förstärks av relationen till området norr om Spångadalen, Järvafältet, där dessa uttryck är ännu tydligare. De agrara uttrycken i planområdet förstärks också genom närheten till området kring Spånga kyrka, strax sydväst om planområdet, där bevarad agrar bebyggelse med koppling till den före detta åkermarken finns.

Mellan radhuset området Sörgården och flerbostadshusen i Rinkeby finns siktlinjer över den öppna Spångadalen. Vy från vägen nedanför Sörgården mot Rinkeby.

Vy från Rinkeby mot Sörgården.

Planområdet bedöms som helhet ha ett kulturhistoriskt värde.

Kartan visar viktiga siktlinjer och vyer från omgivningarna mot planområdet och siktlinjer som passerar över planområdet mellan högre punkter i närliggande bebyggelseområden.

7. Känslighets- och tålighetsanalys

Känslighets- och tålighetsanalysen är en bedömning av hur de kulturhistoriskt värdefulla egenskaperna, företeelserna och karaktärsdragen kan påverkas vid eventuella förändringar och tillägg.

Känslighet i planområdet

Planområdet som helhet bedöms ha en hög känslighet för förändringar som leder till att de kulturhistoriska värdena försvinner eller blir svårare att läsa av. Eftersom avläsbarheten av områdets värden är knutna till den obebyggda, böljande, öppna, grönytan med fria vyer kommer de flesta former av exploatering samt större ändringar att innebära en stor påverkan.

Avläsbarheten av det äldre jordbrukslandskapet inom planområdet möjliggörs genom den öppna gräsbeklädda gräsytan med några få rester av åkerholmar, som omgärdas av delvis skogbeklädda slänter. Uttrycken för det äldre agrara samhället i norra Spångadalen är i övrigt svaga och delvis fragmentiserade. Bland annat genom att förståelsen för den historiska kopplingen till kyrkan som tidigare ägde marken försvårats då radhusområdet Sörgården uppförts däremellan. Området har idag en känslighet för förändringar som gör att avläsbarheten försämras ytterligare.

- Den öppna marken som passerar genom Spångadalen och som idag fortfarande kan avläsas som äldre jordbruksmark är känslig för bebyggelse, anläggningar, och förändring i marknivå som gör att området blir svårare att läsa av som äldre jordbruksmark.
- Relationen mellan Järvafältet i norr och den öppna marken som fortfarande kan läsas som äldre jordbruksmark i Spångadalen är känslig för förändringar som medför att denna relation bryts.
- Relationen mellan den öppna marken inom planområdet och dalgångens fortsättning som grönstråk söderut samt

sydväst mot Spånga kyrka är känslig för förändringar som medför att denna relation bryts.

Uttrycken för 1960-talets planeringsideal med utformandet av områden med tät bebyggelse i höjdlägen och bevarade grönstråk som omgärdar dessa är tydliga i planområdet med näromgivningarna genom Spångadalens sträckning mellan Tensta i väster och Rinkeby i öster. Dessa uttryck är känsliga för förändringar som medför minskad avläsbarhet.

- Det sparade grönstråket genom Spångadalen är känsligt för stora förändringar som medför att 1960-talets planeringsideal blir svårare att avläsa, såsom ny bebyggelse eller uppförande av andra anläggningar som tar stor andel mark i anspråk eller som leder till stora förändringar i marknivå i form av exempelvis hårdgjorda ytor.
- Området har en hög känslighet för stora förändringar som medför total förändring av områdets utformning, att områdets funktion som sparade grönstråk mellan tätbebyggda områden försvinner helt eller att barriärefunktioner skapas i relationen mellan bostadsområden och grönområden. Detta skulle kunna ske genom exempelvis höga anläggningar i form av byggnader eller staket.

8. Övergripande konsekvensanalys

Planförslaget

Planförslaget (Start-PM för del av fastigheten Akalla 4:1 i stadsdelarna Tensta och Rinkeby, Dnr 2020-06526Dnr 2020-06526) syfte är att möjliggöra en ny idrottsanläggning i Spångadalens. Den föreslagna idrottsanläggningen är tänkt att bestå av en multifunktionell bollplan för fotboll, softball och baseboll, samt en cricketplan öster om denna. I förslaget ingår även en föreningslokal och/eller servicebyggnad, en dagvattendamm samt parkeringsplatser.

Konsekvensbedömningen utgår från en skiss framtagen av Land Arkitektur (Järva IP skiss 210113, Alt 1). Skissen utgår i princip från förslaget som det beskrivs i start-PM (illustration sid 7).

Konsekvenser av förslaget

För att uppnå en plan yta för bollplanerna kommer marken att behöva jämnas ut, framförallt i områdets västra del i slänten upp mot radhusområdet. Detta innebär även att en mindre åkerholme med träd samt en mindre yta av berg i dag behöver tas bort. Den multifunktionella bollplanen kräver konstgräs på hela ytan, stängsel i olika höjdnivåer, samt ett backstopp i form av ett 8 - 10 m högt skyddsnet i planens nordöstra hörn. Resten av den östra sidan kommer att ha en höjd på ca 1,2 meter och för den västra sidan är höjden 6 meter.

Cricketplanen i öster föreslås få en låg, stenslodd kant, samt en mindre yta av konstgräs på planens mitt. Ett mindre antal sittgradänger föreslås i slänterna i sydväst och nordöst. Platsen för servicebyggnad och parkeringsplatser är föreslagen i den nordvästra delen, i en skogsbeväxt slänt, vilket kommer att innebära utschaktningar, utjämning och hårdgörande av en större yta samt innebära att ett antal träd försvinner. En dagvattendamm är föreslagen i gräsytan öster om parkeringsplatsen.

Konsekvensbedömning för kulturmiljön:

Planförslaget bedöms ge effekter på kulturmiljön dels genom förändrade samband mellan planområdet och områden norrut och söderut, och dels genom att karaktären på området förändras. Utschaktningen av mark, borttagandet av åkerholme mm, samt hårdgjorda ytor runt servicebyggnad och parkering kommer att inverka negativt på kulturmiljön i och med att karaktären förändras då det mer eller mindre "naturligt" böljande gröna landskapet i stora delar försvinner. Konstgräset samt inhägnad med stängsel runt den multifunktionella bollplanen, vad gäller framförallt de höga höjderna på 6-10 meter, kommer att ytterligare försämra avläsbarheten av den gröna dalgången som en rest av ett äldre agrart landskap, samt påverka vyerna från åkerholmen i söder och norrut mot Järvafältet, samt från Järvafältet och söderut under bron. Vyer från och mot bebyggelsen i Rinkeby och Tensta, framförallt skivhusen i Rinkeby, kommer också att påverkas, vilket kan försämra avläsbarheten av 1960-talets stadsplanering med tätbebyggda stadsdelar omgärdade och avskilda genom öppna grönområden.

Den stensloddade omgärdningen runt cricketplanen samt den begränsade ytan av konstgräs i cricketplanens mitt bedöms inte påverka platsens kulturhistoriska värden i någon högre grad i och med att tillägget är avgränsat och tillförs i marknivå. Dagvattendammens påverkan bedöms också vara begränsad. Även sittgradängernas påverkan bedöms som begränsad i och med att de bör kunna inpassas väl som en avgränsad och terränganpassad terrassering i slänterna.

Som helhet bedöms förslaget påverka den genomtänkta, modernistiska planeringen av Tensta och Rinkeby, som två stadsmässiga och tätbebyggda stadsdelar tydligt omgärdade och sinsemellan avskilda genom grönområden utsparade i ett historiskt agrart landskap. Förslaget riskerar även att försämra förståelsen för Spångadalens agrarhistoriska förflutna. Även avläsbarheten av sambandet med resten av odlingslandskapa-

pet och övriga gårdar på Järvafältet försvåras. Vidare finns viss risk att idrottsanläggningen, om den realiserar enligt nuvarande förslag, minskar potentialen för dalgången som ett fortsatt inbjudande grönstråk för promenader mellan stadsdelarna och olika delar av Järvafältets grönområden, samt möjligheter till spontana uteaktiviteter.

Skiss över idrottsanläggningen alternativ 1 (Järva IP skiss 210113 Alt 1, Land Arkitektur).

JÄRVA IP – SKISS 210113 ALT 1: CRICKET & BASEBOLL/SOFTBOLL/FOTBOLLSPLAN I KONSTGRÄS

9. Rekommendationer

Planförslaget kommer att innebära negativa konsekvenser för Spångadalen genom att öppen parkmark bebyggs och tas i anspråk för två stora ytor, varav en helt i konstgräs omgärdad av höga stängsel. En omarbetning av förslaget och/eller medveten placering och utformning av tillkommande anläggningar i form av servicehus, parkeringsyta etc, kan bidra till att de negativa konsekvenserna minskas. Nedan formuleras rekommendationer för att minska planförslagets negativa konsekvenser.

Rekommendationer

- Målet bör vara att en så stor del som möjligt av grönstråket i dalgången kan bevaras i sin nuvarande form för att möjliggöra fortsatt avläsbarhet av dalen som en rest av ett äldre, agrart landskap samt en medvetet sparad grön kil mellan Rinkeby och Tensta. Det är positivt att dalgången även fortsatt kan inbjuda till promenader samt spontana lek- och rekreationsaktiviteter.
- En omarbetning av planförslaget till att omfatta endast en cricketplan, i samma läge som nuvarande spontant anlagda cricketplan, skulle innebära en betydligt mindre påverkan på landskapet, terrängen, vyer och därigenom möjliggöra fortsatt avläsbarhet av de agrara spåren i parkmiljön. Förslaget skulle endast innebära mycket begränsade ingrepp i miljön såsom; mindre justeringar för att plana ut marken, en mycket begränsad yta i grus eller konstgräs på planens mittparti, endast en låg stensatt markering av planens omkrets samt enkla sittgradänger i nederkant av den skogsbeklädda branten i öster mot Rinkebys bebyggelse. Den västra delen av den smala dalgången skulle på så vis kunna bevaras som oplanerad gräsyta samt för gångstråk.
- I andra hand föreslås två cricketplaner i och med att denna typ av planer kräver betydligt mindre ingrepp och åverkan på platsen än en fotbollsplan eller en multifunk-

tionell bollplan. De senare innebär till exempel höga stängsel samt konstgräs.

- I de fall belysning av planen/planerna i form av högt placerade strålkastare kommer att krävas föreslås de om möjligt fästas på vägbron i norr samt/alternativt insmugget i skogspartierna i öster eller väster.
- Ny service- och/eller föreningslokal bör utformas för minsta möjliga fotavtryck, samt lägsta möjliga höjd, med tanke på platsens känslighet. Föreslagen placering i gränsen mellan höjd och dalgång bedöms som lämplig. Gestaltningen bör vara enkel, neutral samt kan med fördel hämta inspiration från naturen och dalgången avseende material och kulörer. Kraftigt mörka eller ljusa kulörer är till exempel inte lämpliga.
- En samordning av parkeringsplatser med redan befintliga samt planerade parkeringsplatser i området bör eftersträvas för att minimera ingrepp i den begränsade grönytan samt skogsdungen i Spångadalen. De befintliga samt planerade parkeringsytorna vid Köpinge 2, Lackes 2 samt på andra sidan Hjulstavägen söder om Eggebybadet bör kunna samutnyttjas alternativt, vid behov, utökas. Om en parkeringsyta ändå måste tillskapas i Spångadalen förordas att markytan utförs grusad, alternativt i annat material som förhåller sig väl till grönområdet.
- I de fall nya gångvägar dras bör de äldre för området karaktäristiska belysningsarmaturerna återanvändas.

10. Källförteckning

Litteratur och skriftliga källor

Biuw, Anita, Järvafältsundersökningarna 1964-1976 – en kort sammanfattning, Stadsvandringar / Stockholms stadsmuseum. 17. - 1994. - S. 61-69

Söderström Göran m fl, Stockholm utanför tullarna – nittiosju stadsdelar i ytterstaden. Stockholms stad (2008)

Tensta, information till Dig som äger ett kulturhistoriskt värdefullt hus i ytterstaden, faktablad från Stockholms stadsmuseum 2009

Rinkeby, information till Dig som äger ett kulturhistoriskt värdefullt hus i ytterstaden, faktablad från Stockholms stadsmuseum 2009

Parkplan Rinkeby-Kista (2018-2019), Stockholms stad, Rinkeby-Kista stadsdelsförvaltning

Projekt Runeberg, Geografiskt-statistiskt handlexikon öfver Sverige, (1882-1883)

Handledning Tidens Väg, Gör en vandring i Järvafältets historia, Stockholms stad (2011)

Digitala källor

Bygg- och plantjänsten, Stockholms stad

Digitala stadsmuseet

Lantmäteriets Historiska kartor

Riksantikvarieämbetets Bebyggelseregister

Riksantikvarieämbetets Fornsök

Svenska kyrkans hemsida- Spånga kyrka

KMV forum AB
Hästholmsvägen 28, 8 tr.
131 30 Nacka

kmvforum.se